

Kapitány Orsolya

„... A szépség kertjében ...“¹

Népművészet mesterei a Dél-Dunántúlról

Kaposváron a Rippl-Rónai Múzeumban 2006. október 11-től 2007. április 30-ig között annak az 55 alkotónak az anyagából rendeztünk kiállítást, akik tárgyalkotóként 1953–2006 között Baranya-, Somogy- és Tolna megyében megkapták a „Népművészet Mestere“ kitüntetést. Ez a program része volt annak a tervnek, amit az 1992-ben megnyitott új állandó néprajzi kiállítás forgatókönyvében az alábbiak szerint foglaltunk meg: „... Az ötödik teremben, a néprajzi kiállításához kapcsolódóan, olyan alkotóknak adunk teret, akik a népi díszítőművészet elemeit használják fel és foglalkoznak újra...“² Ennek keretében az elmúlt években egyéni és csoportos kiállításokat rendeztünk „Népi iparművészek Somogyban“ címmel, egy alkalommal pedig regionális tárlatra került sor.³ A kiállításokkal párhuzamosan folyt a Rippl-Rónai Múzeum néprajzi gyűjteményének gyarapítása is a minősített szerzett alkotók munkáival, melyekhez részben felajánlások (824 db), részben vásárlások útján (86 db) jutottunk. A bekerült 910 db tárgy egy részét a népi iparművész címmel rendelkezők, a többit a népművészet mestere kitüntetéssel elismert alkotók (Falusi Béla, Fehér Lajos, Gosztonyi Zoltán, Tamás László, Varga László) munkáiból válogattuk. A vásárlás útján történő gyűjteménygyarapításhoz a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban NKA) Múzeumi Szakmai Kollegiumától 2004–2005-ben összesen 600.000 Ft támogatást nyertünk, amit a múzeum 95.000 Ft önerővel egészített ki. A felhasznált 695.000 Ft mellett igen jelentős volt a 2004. decemberig működő Kaposvári Fazekas Háziipari Szövetkezet vezetőinek a felajánlása (1998-ban, 2002-ben), aminek köszönhetően hozzájutottunk Tamás László 1960-as években készült néhány munkájához, illetve a mester nyomdokait követő és minősítést szerzett tanítványok (Falusi Béla, Kapitány Julianna, Tamás Mária, Pozsár Lajos, Versegly Ferenc) zsűrizett mintadarabjaihoz. 2005.

áprilisában a szövetkezet felszámolása során múzeumba kerültek a mintaraktárban őrzött, többségében zsűri számmal ellátott termékek is.

Az 1992-ben megfogalmazott kiállítási program befejezéseként egy olyan regionális tárlatot szerettünk volna megvalósítani, ahol a díszítőművészet legkiválóbbjainak, a népművészet mestere cím birtokosainak az anyagából adunk válogatást.

Ezért 2005. novemberében a NKA Népművészeti-, 2006. februárjában a NKA Múzeumi Szakmai Kollegiuma pályázati kiírására nyújtottuk be a „Népművészet mesterei a Dél-Dunántúlon“ című kiállítás tervezetét. A két pályázat összesen 1.400.000 Ft támogatásban részesült, ami csak része volt a megpályázott összegnek. A kiállítást – terjedelme miatt – már nem az állandó néprajzi kiállítást záró kamaraterembe terveztük, hanem az elmúlt években a múzeum első emeletén kialakított, Gönczi Ferencről elnevezett három kiállító helyiségbe, mert ezek együttes alapterülete (100 m²) biztosíthatta csak a mesterek anyagának méltó bemutatását.⁴ A kiállításához installációt, meghívót, plakátot és katalógust terveztünk. Az elnyert támogatások ismeretében azonban csökkenteni kellett a költségvetést, amit csak az installálás újragondolásával láttunk megoldhatónak. Az egyedileg legyártatni kívánt tárlók helyett kölcsönzéshez folyamodtunk, de újra kellett gondolni a textilhordozók és posztamensek problémáját is. A bárdudvarnoki Goszthony Mária Nemzetközi Üveg Alkotótelep és Szimpózium Alapítvány nyolc darab impozáns, fémvázis, Borkovics Péter üvegművész által tervezett vitrint bocsátott a rendelkezésünkre. Matuczka Ferenc, a múzeum kiállítás rendezőgrafikusának tervei alapján, anyagában és kivitelezésében újszerű 24 db darab posztament és ugyanennyi textilhordozó hengert gyártattunk le. A három megye 20 szövőjétől, 4 hímzőjétől és 1 képfestőtől

mesterétől összesen száz körüli textil bemutatását terveztük (95 db került bemutatásra), amit a hagyományostól eltérően, újszerű formában szeretnénk volna a közönség elé tárni. Nikecell hengereket készítettünk (M: 50 cm, O: 70 cm), amiből posztamenseket (M: 50 cm, O 54 cm) vágattunk ki. A fennmaradó 50 cm magas, 8 cm vastag gyűrűk a textilek hordozóivá váltak. Mind a két típusú hordozót pasztellsárgára festettük, mely színárnyalat kitűnő háttérnek bizonyult a többségében piros, zöld, fekete, bordó, barna színű szöttesekhez és hímezésekhez. A három kiállító teremben, mennyezetről belőgatva, 3–3 gyűrűt bővdenszállal egymásfölé fűzve alakítottuk ki a textiltároló egységeket, melyekből az egyes- és kettes teremben 2 x 3, a harmadikban 4 x 3 került beépítésre. A 24 db posztamens többsége a fazekasok munkáinak a bemutatására szolgált.

A kiállítás anyagát részben közgyűjteményekben, részben magántulajdonban lévő darabokból válogattuk. A Népi Iparművészeti Múzeum, a Janus Pannónius Múzeum, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum, a Kanizsai Dorottya Múzeum és a Rippl-Rónai Múzeum több tízezer darabos tárgy-, fotó- és adattári gyűjteményéből az alkotókra vonatkozókat áttekintettük, a tárgyak többségéről fotófelvételeket, az adattárban őrzött kéziratokról fénymásolatot készítettünk. A feltáró munka végén kiválasztottuk azokat a darabokat is, melyek megítélésünk szerint a kiállításba kerülve a legteljesebb képet adhat a népművészek pályájáról. Mivel 100 m²-en húsz szövő, tizenhét faragó, tíz fazekas, négy hímező, két babakészítő, egy kékfestő mester és egy busómaszk készítő anyaga került bemutatásra, ezért nagyon körültekintően kellett eljárni a tárgy- és fotóválogatás során.

A közgyűjteményekben folytatott feltáró munkát gyűjtő utak is kísérték. Ezek során felkerestük a 25 élő népművészt, akiknek az anyagát friss adatgyűjtésekkel és fotófelvételekkel egészítettük ki.⁵

A múzeumok raktáraiban és az alkotók otthonában végzett munka eredménye 6200 darab digitális felvétel és jelentős adattári anyag lett.⁶ A fotók közül kiválogattuk azt a 2500 darab felvételt, ami a kiállítást kísérő számítógépes adatbázisba került. Itt minden egyes alkotóról „portré“-t állítottunk össze (az elhunytakról a múzeumok fotótárában, és a család tulajdonában lévő felvételeket felhasználva), mellérendelve külön mappába a munkáikról készült felvételeket. Mivel korlátozott számú alkotást tudtunk eredeti formában a tárlaton bemutatni (összesen 291 darabot), ezért arra törekedtünk, hogy az adatbázisban feltöltött „munkái“ címet viselő mappák a lehető legteljesebbek legyenek. Összesen 1985 felvétellel hoztuk közelebb az érdeklődőkhöz a faragók, szövők, hímezők, fazekasok stb. termékeit. A számítógéppel lehetőség kínálkozott arra

is, hogy az alkotók munkásságának egy-egy jól körülhatárolható korszakát felvillantsuk, fókuszálva az egyes tárgyak részletgazdagságára. E módszernek köszönhetően meg tudtuk mutatni a népművészet egyes ágaiban alkalmazott technikák kivitelezésének módját, és egyénre szabottan tártuk fel a jellemző mintakincs elemeit is.

A kiállítás rendezési, és a katalógus szerkesztési elvben igen fontosnak tartottuk, hogy a „Népművészet Mestere“ cím birtokosai között véletlenül se sejtessünk alá-föle rendelt viszonyt, hiszen a népművészet bármely ágában kifejtett tevékenység a legmagasabb elismeréshez juttatta az alkotót. Ezért úgy döntöttünk, hogy a legfőbb rendezői elv a népművészek születési dátuma lesz. Ez lehetővé tette, hogy a kronológiai sorrendet követve vegyük őket és alkotásaikat számba, de ahhoz is hozzájárult, hogy a kiállítás keretétől szolgáljon. Így száz év anyagából adtunk válogatást, aminek első bemutatott darabját 1906-ban id. Kapoli Antal számadójuhász készítette, a 2006-os évszámú Falusi Béla fazekas munkája volt.

Id. Kapoli Antal faragott széke (ltsz. 55.47.1., RRM tulajdona) egy somogyi földbirtokos megrendelésére, a habán ihletésű fali tál pedig a kiállításra készült. A legkorábbi és a legfrissebb termék 1906–2006 közé sűrítette az 1953–2006 között Népművészet Mestere kitüntetést elnyertek alkotói tevékenységét. A tárgyakkal kijelölt száz év nemcsak a bemutatott 55 alkotó munkásságát példázta, hanem azt az intervallumot is, amely elvezetett a népművészetet éltető, hagyományokon alapuló falusi társadalom felbomlásától, az állam által befolyásolt, más társadalmi rétegek igényeit kielégítő árutermelésig, majd a 20. század végén lezajlott rendszerváltozást követő újabb kihívások időszakáig.

A hagyományos paraszti kultúrában a népművészet mesteremberek, háziiparosok, specialisták kezén bontakozott ki, akiktől egyértelműen népművészetként értékelhető alkotások a 18. század derekától maradtak fenn. Ekkora alakult ki, az az egységes formanyelv, ami „már elég erős volt ahhoz, hogy azután az uralkodó művészeti áramlatokból később hozzáadódó stiláris elemeket szervesen be tudja építeni a saját hagyományába“.⁷ A 19. század derekára kiteljesedő népművészetnek már stílussteremtő egyéniségei voltak (pl. Király Zsiga), de egyes vidékeken az 1870-es években meginduló utóvirágzás is kiváló alkotókat adott a magyar népművészetnek (pl. id. Kapoli Antal). A századvégi gazdasági és társadalmi változások azonban fellazították a falvakban élő emberek kapcsolatrendszerét, megbomlott a közösség által kontrolált értékrend, és a városi polgárokhoz hasonlóan az itt élők is egyre inkább a gyáripar fogyasztóivá váltak. E folyamat magával hozta a hagyományos paraszti

kultúra, és az általa éltetett díszítőművészet hanyatlását, miközben megteremtette az igényt más társadalmi rétegekben e termékek iránt.

Dél-Dunántúl tárgyalkotó népművészei közül a 140 évvel ezelőtt született **id. Kapoli Antal** [(Gyalán (Somogy megye), 1867– Somogyhárságy (Somogy megye), 1957)] számadójuhász életútja, alkotói pályája jól érzékelteti e változásokat. A somogyi pásztorművészet egyik legnagyobb egyénisége 12 évesen szegődött apja mellé bojtárnak. Már ebben az időszakban kipróbálta a faragást. Kezdetben főleg növényi díszítménnyel látta el faragványait, majd figurális ábrázolásokkal is kiegészítette azokat. Az 1880-as évek végére kialakult egyéni stílusa, aminek fő jellemzője volt, hogy a növényi ornamentikának keret, összekötő és térkitöltő szerepet szánt, miközben hangsúlyossá tette figuráit az ábrázolás menetében. Főbb alakjai: a pásztor, a vadász, a betyár, egyes híres történelmi személyiségek, akik központi szerepet kaptak a karcolással, vagy enyhe plasztikájú domború faragással megmunkált tárgyain. Míg korábban főleg ajándékba készítette faragásait, addig az 1890-es évektől egyre több megrendelést fogadott el. A hagyományos tárgyformákon kívül (kürt, sótartó, stb.) újabbak is (pl. sétabot) kikerültek keze alól a megrendelők igénye szerint.

Magyarországon a kézművesség és háziipar hasznosságára a 19. század közepén figyeltek fel, vele egy időben megindult a tárgyalkotó népművészet felfedezése is. 1876-ban megalakult a Központi Háziipari Egyesület, ami 1883-ban beolvadt az Országos Ipar-egyesület Háziipari Szakosztályába.⁸ Vidéken, a szegényebb lakosság körében, szerették volna meghonosítani a könnyebben előállítható díszes tárgyak készítését. Ennek érdekében háziipar fejlesztő bizottságok létesültek, melyeket az egyes vármegyék pénzzel és tanácsokkal is támogattak.⁹

Széchenyi grófnő támogatásával 1902-ben Buzsákon a hímzés háziipari tevékenységgé vált, aminek eredményeként országosan is ismert lett a búzsáki rátétes, a búzsáki varrottas. Ugyanebben az időszakban (1908) Balatonedréden csipkeverő tanfolyamot indított Kájel Endre református lelkész és felesége, Stöckel Vilma tanítónő szakmai irányításával.¹⁰

Az 1920–30-as években a Balatonra érkező üdülővendégek körében is fokozódó érdeklődés mutatkozott a népművészeti termékek iránt. A Balatoni Intéző Bizottság felkarolta a faragást, hímzést és szötteket készítő személyeket, így id. Kapoli Antalt, Kálmán Istvánt, a karádi és a búzsáki hímzőnőket, a sárközi szövőasszonyokat. A művészkedő emberek már nemcsak saját maguknak, közösségük tagjainak, hanem eladás céljából – idegenek ízlését kiszolgálva – is egyre nagyobb mennyiségben dolgoztak, jövedelmük kiegészítése érdekében. A megrendelő kereske-

dőket nem kötötték az egykori falusi közösségek hagyományai, így az új tárgyakon a korábbi funkció, forma, díszítmény egysége új utakat járt be, a megrendelők igénye szerint. Elmondhatjuk, hogy a faragópásztorok, varró- és szövőasszonyok tevékenysége ebben az időszakban lépte át a népművészet határát, létrehozva a szaktudomány által népi iparművészetnek nevezett termékek első példányait.

A népi iparművészet fejlődésének lendületet adott, hogy az 1950-es évek elejétől az állam felkarolta és anyagilag is támogatta e tevékenység művelőit. Ennek köszönhető, hogy Hoffer János, ifj. Kapoli Antal, Kálmán István, Tóth Mihály, Kovács József, Fehér Lajos, akik foglalkozásukat tekintve pásztorok voltak, felhagytak „hivatásukkal“, hogy csak faragásból éljenek, vagy idős korukra a kevés járadékukat ezzel egészítsék ki.

Hoffer János [Szaporca (Baranya megye), 1890– Boldogasszonyfa (Baranya megye), 1977] csupán egy osztályt végzett az iskolában és rögtön elszegődött pászornak. Faragni a bátyjától és apósától tanult, de az 1920-as évek végére már kialakult díszítő stílusa volt. Karcolással és domború faragással készült tárgyainak díszítménye és azok megfogalmazása a Buzsákon élő Boszkovics Jánoséhoz hasonlítható. A féمبرakással készült botjai és ostorai az alföldi pásztorok munkáival is rokoníthatók. Alkotói munkásságát 1963-ban ismerték el a Népművészet Mestere kitüntetéssel.

Ifj. Kapoli Antal [Gyalán (Somogy megye), 1893– Diópuszta (Baranya megye), 1971] nemcsak az állatok gondozását, hanem a faragást is apja mellett sajátította el. Motívumai és kompozíciói az övéhez hasonlítottak, csupán kisebb eltérések és a gótikusan megnyújtott alakjai tették jellemzővé tárgyait. A karcolást és a domború faragást egyaránt alkalmazta, ezekkel a hagyományos formák mellett újabbakat is díszített. Alkotói tevékenységében mindvégig hű maradt az apja által kialakított „Kapoli stílushoz.“

Kálmán István [Petőhenye (Zala megye), 1895– Balatonfenyves (Somogy megye), 1979] tizenkét évesen anyai nagyapja faragványait látva kapott kedvet a faragáshoz. Minden technikát kipróbált és alkalmazott, de a spanyolozásnak lett igazi nagymestere.¹¹ Mondanivalóját tömör egyszerűséggel fogalmazta meg, a lényeges részeket kiemelte és nem bocsátkozott részletekbe. A virágdíszítmények mellett állat- és emberábrázolás jellemezte munkáit, de szívesen jelenített meg történelmi eseményeket is. Az apróbb tárgyak mellett bútorok is kikerültek a keze alól. Több fiatal megtanított faragni, fiai is követték példáját.

Tóth Mihály [Liszó (Somogy megye), 1911– Segesd-Lászlómajor (Somogy megye), 1986] egykori juhászszámadó, a faragási technikák közül a karcolást és a domború faragást részesítette előnyben. A hagyo-

mányos pásztoraképzések mellett polgári igényeket kielégítő használati és dísz tárgyakat is faragott. Kedvelt témája volt az erdő világa, ahol a pásztorok kiemelt szerep jutott, és a betyárok alakjának megőrkítése is kedvencei közé tartozott Juhászokéknak jellegzetes képi ábrázolása: a botra tekerődő, szájában békát tartó kígyó. Az elsők között volt, aki a szocialista társadalom szimbólumait is motívumként használta fel, de mellette a megváltozott falusi élet ábrázolását is fontosnak tartotta. Nemcsak a díszítményben, hanem a formában is kereste az új utakat. A Népművészet Mestere cím birtokosa 1958-ban lett.

Kovács József [Kopárpuszta-Osztopán (Somogy megye, 1917– Mernyeszentmiklós (Somogy megye), 1993] a hat elemi elvégzése után elszegődött bojtárnak. Már ekkor elkezdett faragni. Előbb csontot, szarut, de magas szintű stilizáló képessége, egyéni szemlélete a fából készült tárgyain teljesebbé ki. Dobozaik fedelén plasztikák segítségével jelenítette meg a pásztorélet egy-egy számára kedves pillanatát. Művészetét letisztult formák, sajátos hangvétel jellemezte. A Népművészet Mestere kitüntetését 1970-ben vehette át.

Fehér Lajos [Erdősokonya (Somogy megye), 1919–] emlékezete szerint 1934-ben juhászbojtárnak kezdett el faragni. Tanítómestere a természet volt. Először óraláncokat készített marhalábszárcsontból, majd fával is próbálkozott. A mai napig a csont és a szaru megmunkálása áll hozzá közel, amit annak is tulajdonít, hogy 1958-tól már lábbal hajtható fogászati fűrőt alkalmazott a motívumok megjelenítéséhez, az áttört minták elkészítéséhez. Marhaszarvból készült ivóedényein, csont cigarettatartóin és kínálóin relief-szerűen a pásztorélet és az erdő világának egy-egy pillanatát örökítette meg. Alkotó tevékenységét 1960-ban ismerték el a Népművészet Mestere kitüntetéssel.

Az 50-es évek politikája a népművészet, háziipar romjaiból való felélesztését „haladó tartalommal való továbbélését” tűzte ki célul, megteremtve ehhez a szükséges feltételeket. 1950-ben létrehozták a Népművészeti és Háziipari Vállalatot, 1951-ben a Népművészeti Intézetet. Még ebben az évben megjelent a népművészeti árucikkek márkázási rendelete, mely lehetőséget biztosított a néprajzi és művészeti ellenőrzésre, a szakmai irányításra.¹² Az ország egész területén felkutatták a faragókat, szövöket, himzőket stb. és foglalkoztatásukra – szovjet mintára – szövetkezeteket hoztak létre.

Munkájukat néprajzkutató szakemberek bevonásával segítették, akik a Népi Iparművészeti Tanács felállításával (1953) a művészeti szempontokat is érvényre tudták juttatni.

1953-ban Minisztertanácsi határozat született a „népművészet fejlesztésében kimagasló érdemeket szerzett népművészek kitüntetésére”. Először ez év

augusztus 20-án adták át hat alkotónak a „Népművészet Mestere” kitüntetését, köztük ifj. Kapoli Antalnak és Kálmán Istvánnak. Id. Kapoli Antal 1954-ben részesült ebben az elismerésben.¹³

A vidék több pontján már 1952–53-ban megalakultak a háziipari szövetkezetek, Budapesten 1954-ben. A faragók következő nemzedéke már tudatosan adta fel a korábbi foglalkozását, hogy a budapesti szövetkezet bedolgozójaként tartsa el családját. Ide tartozott: az asztalosnak tanult **Bognár Károly** [(Sérsekszőlős (Somogy megye), 1910– Zamárdi (Somogy megye), 1971, az addig napszámosként dolgozó **Nagy Ferenc** [Tab (Somogy megye), 1920–1998], a banktisztviselő **Varga László** [Dombóvár (Tolna megye), 1921– Kaposvár (Somogy megye), 2007]. A hét elemi végzett **Bognár István** [Sérsekszőlős (Somogy megye), 1923– Tab (Somogy megye), 1982], a Boszkovics János példáját követő **Jancsikity János** [Buzsák (Somogy megye), 1925–] és a könyvelő pályáját fiatalon feladó **Serényi László** [Kaposvár (Somogy megye), 1927–] is ezt az utat választotta. **Balásy Gyulát** [Olthévíz (Románia), –1912 Dombóvár (Tolna megye), 1978], katonai akadémiát végzettként, a történelmi események sodorták erre a területre. A szövetkezet által elvárt sorozatgyártás mellett mindegyik faragónak sikerült alkotói tevékenységében megőrizni sajátos stílusát, aminek szép példáival találkozhatunk a múzeumok gyűjteményeiben. A szövetkezeti munkában a pásztorművészet formahagyománya egyre inkább háttérbe szorult, átadva a helyet az újabb formáknak, hamuzóknak, irattartó dobozoknak, bomboniereknek stb. kielégítve a kereskedelem igényeit. A faragók törekedtek a megélhetést biztosító termelőmunka mellett kedvtelésből is dolgozni, amiben tudásuk legjavát adták. Nagy Ferenc népi ihletésű szobraival (pl. A kupec), Balásy Gyula kisplasztikáival (pl. sakkok, „Bivalyos tál”), Serényi László a jeles napok és munkaalkalmak hagyományait (pl. „Betlehem”, „Szüretelő”) megőrkítő faliképeivel érte el munkásságának tetőfokát.

A következő nemzedék képviselői már nem dolgoztak szövetkezeti keretek között. **Szentkereszti István** [Pécs (Baranya megye), 1944–] és **Szatyor Győző** [Bogdása (Baranya megye), 1947–] egészen más utat járt be. Főiskolát végzettként, a bennük rejlő tehetség kibontakoztatására a fát, mint a közlés eszközt, a népi kultúrát, mint témát találták meg, így alkotásaik gondolatisága e rétegből táplálkozik, de gyakran már e kereten is túlmutatnak. Szatyor Győző az ácsolt ládák technikai megoldásán keresztül jutott el a népi díszítőművészet legszebb formahagyományait idéző haranglábakig, de innen merít komplett játszótereinek képi világához is. A kiállításon bemutatott kisméretű ácsolt láda, és a háttérbe elhelyezett 100 x 150 cm fotó

a bogdásai haranglábról jól érzékeltették a művész népművészet iránti elkötelezettségét. Szentkereszti István a fa „természetét“ úgy tárja fel, hogy lehántja felületéről azokat a rétegeket, melyek megakadályozzák a tökéletes forma megjelenítésében. A magyar népművészetben gyakran ábrázolt páros madár és tulipán motívumok nála úgy jelennek meg, hogy egyben a termékenység szimbólumává is válnak. Szatyor Győző és Szentkereszti István tárgyainak formatisztasága, a bennük rejlő mondanivaló már a népi iparművészet 21. századi irányvonalának egyik lehetséges útját is kijelölik.

Gosztonyi Zoltán [Kaposvár (Somogy megye), 1952–] is a magyar nép kultúrájának mélyebb rétegeit keresi, hogy az ott talált formákat és díszítvényeket a jelen kor színpadára emelhesse.

A szövés – mesterség szintjén – a férfiak tevékenysége volt, háziipari keretek között a nők téli munkarendjéhez tartozott. A parasztság számára – a mesterek érdekeit védve – a céhszervezet idején a mintás szövés tiltva volt, így csak egyszerűbb vásznak készíthettek. A céhszervezet megszűnésével (1872), és a takácsok számának csökkenésével egyre nagyobb szerep jutott azoknak az asszonyoknak, akiknek a kezén – leegyszerűsített formában – tovább élt az egykori takácsok mintakincse.¹⁴ A parasztszövőszék szerkezete azonban behatárolta a minták variációinak lehetőségét, így az országban kevés helyen alakult ki regionális stílus.¹⁵ Jelentősebb szövőmunka a Dél-Dunántúlon a Sárközben, a hagyományápolásáról híres Ormánságban, a Dráva folyó mentén élő horvát nemzetiség körében, Belső-Somogy és a Zselic református falvainak asszonyai körében folyt egészen a második világháborúig.

Decsen, az 1952-ben alakult Sárközi Népi Iparművészeti Szövetkezet alapító tagjai közül többen már az 1930-as évektől piacra dolgoztak. Ezt a tudást vitték a szövetkezet keretei közé, majd adták át a fiatalabb nemzedéknek. A Sárközben nemcsak sima felületű vásznat szöttek, hanem fodorvásznat, bodorvásznat, szádát is. Ezt nagyon finom, gyári selyemszálból, vagy szintén finom pamutfonalból készítették. Specialitásuk volt a nagy kék és piros színnel kockázott változat, amit ágyak, bölcsők fölé függesztettek szúnyoghálóként. A legfinomabb szálból tekerődő bíbort készítették a gyermektelen menyecskéknek.

A sárközi szövőasszonyok rendkívüli tehetségének, technikai bravúrosságának, színérzékének köszönhető, hogy az 1970-es évek első felében már 28 elismert népi iparművész dolgozott ezen a vidéken, akik közül 8-an már erre az időszakra megkapták a népművészet mestere ktitüntetést is.¹⁶

Dér Józsefné [Stigler Teréz Báta (Tolna megye), 1893–1974] alapító tagként szülőfalujában, Bátán szervezte és irányította a decsi szövetkezet szövő-

részlegét. Katolikus parasztcsalád gyermekeként, a hagyományos értékrend szerint nevelkedett, amit felnőtt korában is megtartott viseletében, szokásaiban és szövő munkájában is ragaszkodott hozzá. Az általa készített szöttesek motívum- és színvilága követte a nagyanyjától, édesanyjától tanultakat. A sárga, a zöld és a barna szín megjelenése szöttesein csak a szövetkezesi munka hatására mutatható ki, de az is visszafogott formában.

Perity Mihályné [Kukucska Mária Decs (Tolna megye), 1896–1986] a sárközi szövés kiváló mestereként tartjuk számon. Textiljeivel az 1920-as évektől részt vett a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara által szervezett nemzetközi vásárokon. Az elsők között váltott ki 1933-ban háziiparos igazolványt, majd a háború után Decsen a Földműves Szövetkezet Háziipari Részlegének irányítója lett. A Sárközi Népi Iparművészeti Szövetkezet alapító tagjaként szöttesein mindvégig megtartotta a sárközi ember ízlését tükröző mustravariációkat, amit a hagyományos színvilág (fekete, fehér, piros, kék) is követett. Az újabb színeket (sárga, zöld) csak jelzés szintjén alkalmazta.

Werner Andrásné [Tóth Katalin Öcsény (Tolna megye), 1909–1993] az 1930-as években sárközi hímzések készítésével foglalkozott, majd szervezett keretek között megtanult szőni a falu idős asszonyaitól. A decsi szövetkezet alapító tagjaként, az elődök mintakincsének ismeretében készítette el néhány társával a szövetkezet mintagyűjteményét. Nevéhez fűződik a sárközi szövés technológiai leírása is.

Bali Istvánné [Pusztai Éva Decs (Tolna megye), 1918–] édesanyja mellett belenevelődött a szövésbe, így őt tekinti mesterének. A sárközi hagyományokat követő tömör megfogalmazású textiljein gyakori mintaelem volt a páros-galamb, a kólábas, a csillagos és a tölgyfaleveles motívum. A rojtkötés elismert szakértőjeként idős kora ellenére még ma is vállal munkát.

Fehér Lászlóné [Gregority Katalin Decs (Tolna megye), 1919–1996] nagy érdeklődéssel kutatta a sárközi szöttesek régi, már feledésbe merült mintáit. Bár kitűnően értette a szedetttes technikát, mégis az 1970-es évektől az egyszerűbb, elsősorban a derék-aljnál használt csíkvariációkat használta a saját tervezésű lakástextiljein.

Széles Józsefné [Rengecz Erzsébet Decs (Tolna megye), 1921–2006] tanítómestere volt a szövetkezetbe került fiataloknak. Szöttesein a régi mustrák úgy jelentek meg, hogy azok a legmagasabb elvárásoknak, igényeknek is megfeleltek. Nevéhez fűződött a kettős szövetkombináció megvalósítása is, amely egyedülálló a paraszti szövés kultúrában.

Egyed Mihályné [Dévai Julianna Öcsény (Tolna megye), 1922–] bár édesanyjától tanult meg szőni, de elmondása szerint nagyon sokat tanult Werner András-

nétől is, akivel együtt azon dolgozott, hogy a sárközi minták a megrendelők igényei szerint jelenjenek meg a szövetezést által gyártott textileken.

Ács Istvánné [Kovács Erzsébet Decs (Tolna megye), 1925–1981] előbb bedolgozó volt, majd bemintázó lett a szövetezéstben. Az általa készített mintadarabok is hozzájárultak ahhoz, hogy a hagyományos mintakincs korszerű formában jelenjen meg az üzem termelésében.

Decsen 1952–2005 között működő Háziipari Szövetezést fiatalabb tagja közé tartozott **Fodorné László Mária** [Decs (Tolna megye), 1949–], aki 2005-ben kapta meg a Népművészet Mestere kitüntetését. Már gyerekként megismerkedett a szövésessel, amikor Nemesné Futó Katicának deszkázott a szedetttes párnák készítésekor, de művelője csak az 1970-es években lett, amikor elszegődött a szövetezethez dolgozni. Az idős mesterek ismertették meg vele a különböző szövés technikákat, a sárközi mintakincs rendjét, amit magas szinten hasznosított munkájában. 1990-ben kilépett a szövetezéstből, munkáját egyéniül folytatta. Textiljein a hagyományos minták újrafogalmazódnak a mai igények szerint. Decset elhagyva 2006-tól Balatonalamádiában él, ahol bemutatóteremmel együtt szövőműhelyt hozott létre.

Szövőként, és a bogyziszlói viselet varróspezialistájaként tartjuk számon **Józsa Bálintnét** [Tamás Julianna Bogyziszló (Tolna megye), 1920–], aki idős kora ellenére még ma is készít megrendelésre „rozmaringos“ férfinget. Édesanyjától tanult meg szőni és varrni, tudását ő is átadta lányának. A népművészet ápolásáért 1985-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntetését.

Baranya megye szöttek hagyományait élte tovább **Jakab Sándorné** [Csányoszró (Baranya megye), 1893–1971] és **Soós Pálné** [Kovács Margit Szaporca (Baranya megye), 1923–]. Jakab Sándorné 1935–1942 között a Csányoszróban működő szövőműhelyben dolgozott, majd 1952-ben alapító tagja lett a Baranya Megyei Háziipari Szövetezéstnek. Nyugdíjazásáig köztisztviselőként álló szövőként irányította a szövetezést csányoszrói részlegét. Az Ormánságban egykor kedvelt szegfűs, csillagos, koszorús minták újrafogalmazódtak pamutszálból készült szedetttes szöttesein, melyekből néhány példányt a Janus Pannonius Múzeum is őriz.

Soós Pálné idős kora ellenére még ma is szövi „darázslépes, ablakos, gyűrűs, madaras“ szötteseit Szaporcán. 1964-től nyugdíjazásáig a csányoszrói szövőrészlegben dolgozott, miközben tanfolyamokon, kézműves táborokban adta tovább a fiataloknak az ormánsági mintakincsből táplálkozó szövés tudományát. Oktató és hagyományápoló tevékenységét 1998-ban ismerték el a Népművészet Mestere kitüntetéssel.

Szalavári Imre [Mecsekjánosi (Baranya megye), 1916–] gyermekéveit Sámodon töltötte, ahol nagy érdeklődéssel figyelte hogyan dolgozták fel az asszonyok a megtermelt kendert egyszerűbb és díszesebb vászonná. Ennek a hatásnak köszönhető, hogy érettségi után kitanulta a takácsmesterséget, majd a háború után Hosszúhetényben 24 fős szövőüzemet hozott létre. A jól prosperáló üzemet cserélte fel 1952-ben a szövetezést munkára. Alapító tagja volt a Baranya Megyei Háziipari Szövetezéstnek, ahol egyik legfontosabb feladata volt, a kézi szövésű paraszt szöttek mintakincsének mechanikai gépekre történő átültetése. A minták egy részénél ez kivitelezhető volt, aminek eredményeként bútorszövetnek, abrosznak, ruhaanyagoknak való végvászonok hagyták el a szövőműhelyeket.

A szedetttes technikával készülő árut továbbra is a szövetezést bedolgozó állították elő, akiknek a munkáját 1954-től **Kálmán Endréné** [Antal Klára Pécs (Baranya megye), 1930–] irányította. Feladata volt a megyében élő magyarok és nemzetiségek szövés hagyományainak felkutatása, megújítása, illetve piacképes termékek tervezése és azok kivitelezetése. Ő nem szötte, de a szövés minden fortélyát ismerte, mert csak így tudott értelmezhető, kivitelezhető mintákat tervezni. Az Ormánságból, a Szigetvidékről, a horvát, sokac nemzetiségű falvakból és a betelepített bukovinai székelyek által lakott településekről közel 100 bedolgozója volt a pécsi szövetezéstnek. Megismerve ezek szövés hagyományait tervezett újabb mustárakat. Ezek színükben, kompozíciójukban mindig áruklodtak eredetükről, az egyes népcsoportok hagyományairól.

Töttös Sándor [Zengővárkony (Baranya megye), 1939–] gyermekkorában az édesanyjától és a falubeli asszonyoktól tanult meg szőni. Hosszú éveken át nem gyakorolta, de amikor Pécsváradra került művészeti előadónak, akkor pihenésként a szövés választotta. Nemcsak édesanyja mintáit szötte, hanem igyekezett a faluban az összes mintavariációt összegyűjteni, hogy mindegyik az ő feldolgozásában ismét megelevenedjen.

Bukovinából (Románia) 1941-ben Bácskába, majd 1945-ben Tolnába és Baranyába telepített székelyek szövés mintakincsét őrizte meg a Bonyhádon élő **Fábián Mártonné** [Kásler (Korondi) Balbina Andrásfalva (Románia), 1928–] és **Lőrincz Aladárné** [Molnár Vilma Istensegits (Románia), 1929–]. Az Erdélyből hozott tudás mind a két asszonyban – a család megállapodását követően – olyan belső szükségletként tört felszínre, amely segítette őket sorsuk elviselésében.

Mindketten gyűjtötték is az idős székely asszonyoktól az egykor használt mintákat. Fábián Mártonné a Kakasdon, Lengyelben, Aparhantban gyűjtöttek adta közre a 2000-ben megjelent mintagyűjtemé-

nyében. Lőrincz Aladárné az elmúlt évtizedekben szakkörvezetőként adta tovább a gyermekkorában tanult és az összegyűjtött mintakincset. A Szászváron élő **Bálint Péterné** [Kondor Anna Pusztina (Románia), 1914–] férje halála után 1965-ben vett egy szövőszéket és bánatában kezdte el a régi, édesanyjától és nagyanyjától tanult csángó szöttes mintákat szőni. 1965–1969-ig bedolgozóként is tevékenykedett a baranyai szövetkezetben. A moldvai szöttes hagyományok felelevenítéséért 1975-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntetését.

Alsószentmártonban **Maticsányecz Márkné** [Motovics Mária Alsószentmárton (Baranya megye), 1912– Siklós (Baranya megye), 1992] igen magas technikai tudással szötte a régi sokac szoknyák, ingek, kötények, és imaszőnyegek mintáit. A főleg gyapjúból készült darabok, nemzetiségének a színvilágát (sárga, lila, kék, zöld, fehér, fekete stb.) őrizték meg. A baranyai szövetkezet bedolgozójaként szervezte és irányította szülőfalujában az asszonyok munkáját, egészen nyugdíjazásáig.

Borbás Mihályné [Kovácsécs Agnes Lakócsa (Somogy megye), 1923–2005] édesapja által készített szövőszéken kezdett el szőni, miután 1947-ben elvégezte azt a szövőtanfolyamot, amit a fiataloknak szerveztek a faluban a háziipari munka újbóli meghonosítása érdekében. 1954-ben már az ő irányításával dolgoztak a helyi fiatalok a pécsi szövetkezetnek. Számos régi minta alkotó módon történő feldolgozása fűződik a nevéhez, amiért 1965-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntetését.

A szövők bemutatásakor a kiállításban nem csak a kronológiai sorrendre figyeltünk, hanem arra is, hogy egy-egy tájegység mintakészlete közel, egymást kiegészítve jelenjen meg. Ezért a sárköziek az 1–2 terembe kerültek, a hozzájuk közel álló bogyiszlóival, majd a 3. terem textilhordozói lehetőséget kínáltak az ormánsági magyar, a Dráva-menti horvát, illetve sokac és a betelepült székely, csángó szöttes hagyományok továbbélésének megjelenítésére.

Míg az egyik asszony a szövésben, a másik inkább a hímzésben, vagy annak tervezői munkájában ért el kimagasló eredményt. A szövéstől eltérően a hímzés technikája nem köti annyira az alkotó kezét, csupán egyes hímzés módoknál van szükség az alapanyag szerkezetéhez igazodni (szálhúzásos, keresztiszemes). A hímzésnél, a szabad felület kitöltésének lehetősége, szinte kínálta a díszítés fokozását, melyre a népművészet területén számos példát találunk.

A magyar népi hímzésnek két nagy csoportját ismerjük: a szűcs- és szűrhimzéseket, valamint a vászonhímzéseket. A szűcs- és szűrhimzések és a szűrhimzések mesteremberek tevékenységéhez kötődött és nagyobb körzetek lakóinak ízlésvilágát tükrözték. A vászon-

hímzés motívumvilága inkább csak egy-egy tájegység jellemzője volt, amiről a nevét is kapta (pl. kunsági, sárközi), de kötődhetek a nagyobb egységen belül (fehérhímzés) egyes településekhez is (pl. karádi). A vászonhímzéshez az asszonyok, lányok növényi eredetű festékekkel színezett gyapjúfonalat használtak, vagy az alapanyaggal azonos szálát, csak fehéritett formában.

Dél-Dunántúl hímzeshagyományai közül egyik leggazdagabb a sárközi. Itt a népművészet virágkorában egyszerre öt hímzésstílus is megtalálható volt. Ezek közül a fekete alapon, fehérrel kivarrt főkötők gazdag mustravariációi maradtak fenn a **Kovács Józsefné** [Kun Sára Decs (Tolna megye), 1909–1999] által készített terítőkön. A 20. század első évtizedeiben már csak néhány idős asszony készített sárközi főkötőt. Szél Judit híres főkötővarró asszony tanította meg a fiatalokat – köztük Kun Sárát is – erre a technikára, akik aztán később szintén továbbadói lettek e tudásnak. A fekete, vékony, fátolszerű anyagot hímzőrámára feszítették, majd az előre eltervezett és papírra rajzolt mintákat az anyagra másolták. A fehér cérnával való kivarrás ezután következett.¹⁷ Kovács Józsefné az egykor igen gazdag főkötő mintakincs felhasználásával tervezte és kivitelezte lakástextiljeit. A tárlaton bemutatásra került az a sárközi futó is, amit 1960-ban mestermunkaként készített a Népművészet Mestere cím elnyerésekor.¹⁸

Dr. Németh Pálné [Parrag Julianna Szekszárd (Tolna megye), 1932–] által tervezett és kivitelezett lakástextilek az egykori bíborvégek és jegykendők mintavilágát elevenítik fel. A hímző, alkotó munkája mellett, nagy gondot fordított és fordít még ma is a mintakincs szakköri keretek között, illetve kiadványokban történő közreadására.¹⁹

A sióagárdi viselet és hímzés a legújabb parasztstílusok egyike volt, mely a kalocsai és a palóccal rokonítható. A gyöles anyagra felvitt dúsan hímzett ingek, pruszlikok, kötények a népviselet utolsó időszakát hirdették és éltették. A színes, igen harsánynak tűnő, szinte már megfellebbezhetetlennek látszó hímzést **Király Anna** [Baja (Bács-Kiskun-Szolnok megye), 1918–] hímzőnek sikerült „megszelídíteni“, és feldolgozásaiban visszafogottabbá tenni. Sióagárdon, és a szekszárdi múzeumban gyűjtött mintákból gazdag mintavariációkat hozott létre. E gyűjtőmunkájának eredményét jelentős számú drukkolásra elkészített pauszpapír őrzi. Ezeket a mintákat sokszorosította hosszú éveken át a decsi szövetkezet tagjaként, és ezeket varrták az asszonyok a hazai és nemzetközi piacra.

Somogyban a szabadrajzú hímzések egyik legnagyobb csoportját a vászon alapra, saját anyagából kivarrt minták képviselik. E hímzésfajta jelentős számú férfing és női „szükimeg“ őrzi a Rippl-Rónai Múzeum néprajzi gyűjteményében, melyek nagy

részét Gönczi Ferenc gyűjtötte az 1920–30-as években Karádon és Törökkoppányban.

A 19. század második felében még Karádon is élt az a szokás, hogy a menyasszony a vőlegényének fehér fonallal, igen díszesre kivarrt inget készített.

Tautner Iлона [Sárszentmiklós (Fejér megye), 1898– Karád (Somogy megye), 1963] az 1930-as évek elején megbízást kapott, hogy gyűjtse össze a faluban a hímezett férfiingek mintáit, mivel viselésük kiment a „divatból“ és a minták újravarrásával kereseti lehetőséghez lehetne juttatni a nehéz gazdasági helyzetben lévő asszonyokat. A felgyűjtött motívumok alapján a Hangyaszövetkezet könyvelője kiváló érzékkel új textileket tervezett, kivarrását a falu ügyes kezű asszonyaira bízta. A hímezések az eredeti darabokkal harmonizáltak, de a nagyobb felületeken (terítőkön, függönyökön stb.) már felnagyított formában jelentek meg a „lepkés, S-es, pacalos“ stb. minták. A kivarráshoz használt fehér hímezőfonal mellett az óarany, a piros és a zöld szín is megjelent, követve a megrendelők igényeit. A kőtények, blúzok varrásához gyakran finomabb alapanyagot választottak, ami az alkalmazott öltéstechnikák leegyszerűsödését is eredményezte. Az újra varrt textilek hatalmas sikert arattak a hazai és nemzetközi piacon, miközben jelentős átalakuláson ment keresztül az egykori karádi mintakincs. Karád egykori hímezéshagyományait – népi iparművészeti formában – 1952-től a Balatoni Háziiipari Szövetkezet bedolgozói éltették tovább a szervezet megszűnéséig.

A kiállítás rendezésekor a négy hímező anyagát sikerült a második teremben úgy a látogatók elé tárni, hogy a mintakincs szemlélésén túl a stílusok összevetésére is lehetőség nyíljon.

Kitanult mesterség volt a fazekasság, mely kevés kivétellel (Magyarhertelend) a férfiak kezén érte meg a népművészet virágkorát. Dél-Dunántúl megyéiben csupán egyetlen stílusközpontot tart számon a szakirodalom, mely egy zárt közösség ízlésvilágát tükrözte. Sárközi néven ismertté vált kerámia nem a Sárköz falvaiban készült, hanem a szekszárdi, a mórágyi, a bajai fazekasmesterek állították elő, a sárközi nép ízlésvilágának megfelelően.²⁰

E stílus követője volt Siklóson **Gerencsér Sebestyén** [Siklós (Baranya megye), 1898–1955] is, akit a régi siklósi fazekasság utolsó képviselőjeként tartunk számon.²¹ Az elődök forma-szín- és motívumvilágát felelevenítve készítette tállait és korsóit. Gyermekjátékai közül híres volt az un. „gyüdi bika“ füttyülő, a búcsúok kedvelték a „Máriagyüdi emlék“ felirattal készült korsóit. 1954-ben kapta meg a Népművészet Mestere kitüntetését, elismerve ezzel a baranyai fazekas hagyományok ápolását. Nevét az 1966-tól meghirdetett, háromévente megrendezett Országos Fazekas Pályázat őrzi.

Horváth János [Mohács (Baranya megye), 1905– Pécs (Baranya megye), 1975] mohácsi fazekas család gyermekeként a fekete kerámia kiváló készítője volt. A hagyományos edényformákból kiindulva, kora igényeit kielégítő használati és dísz tárgyakat készített. A nagyméretű fali táljain alkalmazott áttört díszítmény jelentősen növelte a tárgyak reprezentációs értékét ami már az iparművészet irányába mutatott. A korsók, butellák nyakán, vagy oldalfalán megjelenített fésűs minta és a pecsételések különböző variációi, alkotójuk fantáziájának gazdagságáról árulkodnak még napjainkban is.

Baranya megyében élt és dolgozott **Sáfrány Géza** [Bakóca (Baranya megye), 1905–1995] is, aki apja mellett sajátította el a mesterség fogásait. Engóbbal írókázott sütő-főző edényeit kevés díszítéssel látta el, de kínálótállait, fali tányérjait metszett, stilizált növényi ornamentikákkal tette kelendővé. A virág- és levélmotívumokból építkező kompozíciói nem rokoníthatók a környék mestereinek munkáival.

Egészen más szerkezetű díszítmény tárul elénk **Teimel István** [Óbánya (Baranya megye), 1910–1982] fazekas munkáin, akinek az ősei német nyelvterületről a 18. században érkeztek Baranyába, magukkal hozva mesterségbeli tudásukat. Írókával díszített, egyszerű, főleg egyenes és hullámvonalakból építkező minták jellemezték használati edényeit, de jelentős számú metszett díszű tányér is kikerült a keze alól. Az ezeknél alkalmazott mintakincs csak az óbányai fazekásokra volt jellemző.²²

Szekszárdon **Steig István** [Szekszárd (Tolna megye), 1908–1982] és elődeit „féhéredényesként“ tartották számon.²³ A sárközi stílusú edényeken túl, ónmázás kerámiát is készítettek megrendelésre, aminek a titkába idegeneket nem avattak be.

A mesterséget nagyapja mellett tanulta ki, majd 1924–1927 között Budapesten a Felső Ipariskola kerámia szakára járt műhelylátogatóként. A polgárit végzett mestert pályatársai finomkodó embernek tartották, ugyanakkor elismerték tehetségét és tudását.²⁴

Az ő műhelyében dolgozott egy rövid ideig **Tamás László** [Szekszárd (Tolna megye), 1923–] segédként, akinek az érdeklődését felkeltették az ónmázás technológiával készült kerámiák. 1952-ben Kaposvárra települve kísérletekbe kezdett, hogy megfejtse a fajansz hagyományokon nyugvó kerámia készítés titkát. Saját erőfeszítéseinek, a gyárpar fejlődésének (cseh, olasz mázak importja) és a külső szakmai támogatásnak volt köszönhető (Duma György, Kresz Mária, Katona Imre), hogy az 1960-as évek közepére sikerült a Kaposvári Fazekas Háziiipari Szövetkezetet a poszt-habán kerámia központjává fejlesztenie. Nyugdíjba vonulását követően a lüszter mázas kerámiák felé fordult.²⁵

Nagybátyját, **Tamás Józsefet** [Szekszárd (Tolna megye), 1911–1966] nyugtalan, kísérletező, újat kereső mesterként ismerték. Mesterségét a mindennapi megélhetésért űzte, de alkotó fantáziája, játékos kedve életképeket megjelenítő butellákban, gyertyatartókban öltöttek testet. A sárközi stílusban készült kerámiái mellett, a szekszárdi borvidék népének emlékét őrző butellákból is válogatást adtunk a kiállításban.

Az agyagművesség fiatalabb generációjához tartozott **Bíró Annamária** [Makó (Csongrád megye), 1951–Szekszárd (Tolna megye), 1998], aki 1969-ben Szegeden a Tömörkény István Iparművészeti Gimnázium kerámia szakán érettségizett és tett ezzel egy időben kerámiakészítő szakmunkásvizsgát. 1969-től Szekszárdon élt, rövid ideig Steig István műhelyében dolgozott, majd a decsi szövetkezet bemintázója lett. A szövetkezetben a kerámiakészítés mellett megtanult szőni és hímezni, ennek az eredménye lett, hogy 1970-ben a Népművészet Ifjú Mestere címet egy sárközi főkötőhímzéssel érte el. 1970–1987 között a Szekszárd-csatári kerámiaüzemben dolgozott, miközben létrehozta saját műhelyét és bemutatótermét. Munkáiban a sárközi kerámia hagyományai éltek tovább, és felújította a barcaságiakat. Fiatalon távozott az alkotók sorából, munkáiból néhány darabot a Wosinsky Mór Megyei Múzeum őriz.

A Népművészet Mestere cím birtokosa 1994-ben lett a Gerjenben dolgozó **Kozák Éva** [Mezőtúr (Jász-Nagykun-Solnok megye), 1958–], 2001-ben a Kaposzserdahelyen élő **Falusi Béla** [Kaposvár (Somogy megye), 1957–] is megkapta a kitüntető címet.

Falusi Béla, mint Tamás László tanítvány, az egykor élt habán mesterek forma hagyományainak követője, domináns szerephez juttatva edényein az olasz majolika mintakincsét.

Kozák Éva a Mezőtúri Fazekas Háziipari Szövetkezetben Gonda István irányítása mellett elsősorban az alföldi fazekas központok stílusát sajátította el, és csak 1980-ban, amikor a Tolna megyei Gerjenbe települt kezdett el a dunántúli fazekasok emléanyagával foglalkozni. Ezek újrafogalmazása, egyéni stílusban történő feldolgozása jellemzi a napjainkban készült tárgyait.

A textilfestést kisipari keretek között élte tovább napjainkig **Sárdi János** [Mohács (Baranya megye), 1920–] Nagynyárádon. Amikor 1933–36 között Bolyban kitanulta a képfestő mesterséget, nem gondolta, hogy a 20. század végére már csak néhányan lesznek az országban, akik e mesterséget képviselik. 1947-ben nyitotta meg műhelyét Nagynyárádon, a szükséges felszereléshez az idős mesterek szerszámkészletének megvásárlásával jutott. Az elmúlt évtizedekben saját készítésű nyomódúcokkal is gyarapította mintakincsét, mert az igényeket, az ízlés változását így tudta követni. A festéstechnika tökéletesítése, a minta-

kincs alkotó módon történő alkalmazása, a vásárlói igények magas szintű kielégítése jellemzi a mester tevékenységét, amit 1988-ban ismertek el a Népművészet Mestere kitüntetéssel. A kiállításra árukészletéből asztalterítőket, és a gazdag mintakincset felvonultató méteráruból válogattunk.

A Mohácson élt **Kalkán Mátyás** [Mohács (Baranya megye), 1929–1987] tevékenysége egyik mesterséggel, háziipari tevékenységgel sem rokonítható, hiszen a busó álarc faragása nem csupán a famegmunkálás alapfogásainak ismeretét feltételezi, hanem fokozott érdeklődés és a hagyomány ismerete is szükséges ahhoz, hogy valaki igazán jó búsomaszk készítővé váljon. Az alapanyagok (fa, szaru, gyapjú, kender) ismerete és a formák variálhatóságának a szabadsága jellemezte a saját tervezésű álarcait. Tevékenységét elismerve, 1967-ben megkapta a Népművészet Mestere címet.

Decsen Tóth Jánosné és Farkas Lászlóné a babakészítésért kapták meg a népművészet továbbéltetéséért járó legmagasabb elismerést. **Tóth Jánosné** [Kovács Sára Ócsény (Tolna megye), 1903–Decs (Tolna megye), 1980] még beleszületett a sárközi falvak népének hagyományos életrendjébe, ő maga is követte azt. Az 1930-as években Pilisy Elemérrrel közösen újították fel a 19. században viselt női fejviseleteket. E szerint készítette el a néptáncsoportoknak is az egyes viseleti darabokat. Emellett babák készítésével is foglalkozott. 1975-ben a háromlábú sárközi babák (bubák) készítéséért megkapta a Népművészet Mestere kitüntetést.²⁶

Farkas Lászlóné [Pál Erzsébet Decs (Tolna megye), 1938–] az általános iskolát kijárva a decsi szövetkezet dolgozója lett. Betanított munkásként hímzéssel, rojtkötéssel, bútorfestéssel és tojásdíszítéssel foglalkozott. Nyugdíjazását követően kezdett el babákat készíteni, és népviseleteket varrni. Otthonában ma 150 zsúrizett babával kiállítás keretében mutatja be a 20. század eleji Sárköz népeletének hétköz- és ünnepnapjait. A kaposvári kiállításban bemutatásra került egy sárközi koszorúslány és egy középkorú asszony főkötős viseletben. Az alkotó munkájáért 2002-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntetést.

A fél évig álló időszaki kiállításon bemutatott 55 alkotó munkássága jól példázta azt az utat, azoknak a változásoknak a sorát, amit az elmúlt 100 évben a magyar díszítőművészet és a vele együtt élő nemzeti-ségek kézműves termékeinek forma- és mintakincse megtett, hogy azok a 21. században is értelmezhetőek legyenek.

A 20. század első évtizedeiben az alkotók még közvetlen átvevői voltak a kikristályosodott tudásnak, majd közülük néhányan elsőrangú közvetítőivé váltak a megváltozott társadalmi közegben.

Az 1950-es évek elején megalakult háziipari szövetkezetek 8 órás munkarendben, vagy bedolgozói formában biztos megélhetést kínáltak a kézügyességgel rendelkezőknek, kitanult mesterként (fazekas), vagy betanított munkásként (szövő, bútorfestő, tojásfestő, hímző stb.). A faragók fiatalabb nemzedéke az idősebb alkotóktól szakköri keretek között, táborokban lesték el a fa, a csont, a szaru megmunkálásának fortélyait, a hímzők egy része is ugyanezt az utat járta be.

A 20. század végének alkotóit népművészeti jellegű kiadványok, múzeumi kiállítások, gyűjtemények tanulmányozása, egyéni gyűjtő utak, továbbképző programok, egyesületi programok stb. segítették és segítik még ma is abban, hogy a népi díszítőművészetről és annak folytatásáról teljes és hiteles képet kapjanak, hogy aztán tevékenységükben a funkció, forma és díszítmény újra harmonikus egységre leljen, melynek üzenete, jelrendszere már a ma emberének szól.

A sárközi asszonyok fejviseletét, parittyá főkötőjét beborító apró, rozmaringos, makkos, rózsás, félrózsás, tölgyfaleveles mintavariációk a 20. században többnyire terítőkre kerültek, amik városi lakások díszítésére szolgáltak, vagy a FOLKART üzletek szuvenírjévé váltak. Ma ugyanezeknek a mintáknak többnyire csak egy-egy eleme kerül jelzés szintjén lakástextilekre, vagy viseleti darabokra. Az ezredfordulóra a fazekasok és a faragók legkiválóbbjainak a körében is megfigyelhető egy olyan absztrahálási képesség és folyamat, melynek során inkább a forma, mintsem a díszítmény gazdasága utal a termék gyökereire.

A tömör, részlet gazdag kompozíciók háttérbe szorulnak, visszafogottan, szinte csak elemeiben élnek az egykori minták variációi. Tudatosan, egyre mélyebbre ásva a magyar kultúra korábbi rétegei és szellemi termékei (pl. mondák) feldolgozást nyernek a mai alkotók körében.

A kiállításához 67 lap terjedelmű katalógus készült, melyben az 55 alkotóról rövid életrajz, portréfotó és munkáik közül 5–6 darabnak a fotója jelent meg tárgyleírással együtt. A nyomdai úton előállított 300 db plakáton mindegyik mester képviseltette magát egy-egy munkával. A plakátok egy részét az oktatási és

közművelődési intézményekhez jutattuk el, utcai kihelyeztetésükre a magas reklámköltségek (1000 Ft/ db kiragasztása) miatt nem volt lehetőségünk. Dél-Dunántúl megyei múzeumai saját hirdető felületükön propagálták az eseményt, Budapesten a Népi Iparművészeti Múzeumban és a Hagyományok Házában volt lehetőségünk ugyanerre.

Kaposváron a Fő utcára kihelyezett 6 x 1 m-es transzparens már szeptember végén hirdette a kiállítást, majd megnyitó után a múzeum homlokzati falán lévő erkélyre áthelyezve, a kiállítás teljes időtartama alatt olvasható volt a program. A nyomtatott sajtóban kettő, internetes újságban egy, internetes ajánlóban 12 helyen lehetett találkozni a kiállítás ajánlójával.

A Somogyi Hírlap „Dél-Dunántúli vallomások” címen a 2006. október 12-i számában tudósított a megnyitó eseményéről, a Kapos Extra ingyenes újságban 2006. október 20-án „Esztétikum a mindennapokban” címmel jelent meg írás. Az INDEX internetes újság: „Képfestők a szépség kertjében” írt összefoglaló ajánlást az olvasóinak. Az Interneten a www.somma.hu, www.smmvkozpont.hu, www.nesz.hu, www.regiostart.hu, www.est.hu, www.kaposvar.hu, www.smmi.hu, www.kaposvarplaza.hu, www.travel-world.hu, www.deldunantul.hu, www.itthonotthonvan.hu, www.sugo.hu volt elérhető a kiállítás ajánlója.

A Kapos TV híradójában összefoglalót adtak a megnyitóról, melyben interjú készült Andrásfalvy Bertalannal a kiállítás megnyitójáról és Kapitány Orsolyával.

A Kapos TV október 13-án a Korzó című délelőtti magazin műsorába stúdióbeszélgetésre hívta a rendezőt.

A kiállítás iránt a Katolikus Rádió is érdeklődött, telefonos beszélgetést rögzített a megnyitást követő napokban.

A tárlat nyitva tartása alatt felmérés készült – ami a NKA által megítélt támogatásnak is része volt –, hogy pontos adatok álljanak rendelkezésünkre a látogatók létszámára és életkorára vonatkozóan. Az adatok elemzése az alábbi eredményt hozták:

Időszak	Általános-iskolás	Középiskolás	Főiskolás, egyetemista	Felnőtt	Nyugdíjas	Pedagógus	Összesen (fő)
Október	63	36	52	236	47	15	449
November	70	10	8	87	33	18	226
December	5	80	5	20	11	11	132
Január	48	–	5	34	9	6	102
Február	23	1	7	50	30	5	116
Március	56	56	10	93	40	14	269
Április	31	1	28	43	42	12	157
Összesen	296	184	115	563	212	81	1451

A látogatók száma és életkor szerinti megoszlása

Szakmai tárlatvezetést az iskolai csoportok nem igényeltek.²⁷ Erre csak akkor került sor, amikor a kiállításához kézműves foglalkozások is kapcsolódtak. Ezeket az alábbi időpontokban rendeztük: 2007. február 3-án és 17-én, illetve március 3-án.

Első alkalommal a Kaposvári Farsang eseményeihez kapcsolódtunk, bemutatót tartott: Englert Antal mohácsi búsómaszk készítő, népi iparművész és Falusi Béla fazekas, a népművészet mestere.

Még februárban hívtuk meg Gosztonyi Zoltán faragót, népművészet mesterét és Csapó Angéla szövő, népi iparművészt is. Egy újabb alkalommal Török Emőke babakészítő, a Baba Világszövetség nemzet-

közi tanára és Gosztonyi Zoltán faragó foglalkozott a bemutatóra érkezett gyerekekkel. Ezeket a foglalkozásokat mind a három esetben szakmai tárlatvezetés előzte meg, így a gyerekek és szüleik kötni tudták a látottakat és hallottakat a kézművesek tevékenységéhez, bemutatójához. A három délelőtti eseményein 52 gyerek vett részt.

A kiállítás elemzése rávilágít, hogy a múzeumban folyó szakmai munka nélkülözhetetlen eleme a megfelelő szintű PR és múzeumpedagógia. Ugyanakkor rávilágít arra is, hogy az egyes kulturális intézmények összefogása, programjaik összehangolása nagyobb eredményt hozhat, amit igazolt a Kaposvári Farsang is.

Jegyzetek:

- 1 „...aki egyszer bejut a szépség kertjébe, az versőt is álmodhat meg írhat, meg éneköt is mondhat, meg szühet, meg himőzhet, mert minden szépség egy tüvön van...” (Néhai Kati Éva népművész) In.: Balázs Kovács–Deli, 1999. 88.
- 2 Gáll–Kapitány, 1992. 98.
- 3 Az állandó kiállítással egy időben Garbera István faragó, népi iparművész, Kapitány Julianna fazekas, népi iparművész és Lovas Kata textiltervező közös tárlatát nyitotta meg Knézy Judit a néprajzi kamarateremben. A megyében élő népi iparművész és népművészet mestere kitüntetéssel rendelkező faragók közös múzeumi bemutatkozására 1994-ben került sor. Hímes tojások a Dél-Dunántúlon címmel regionális tárlatot rendeztünk 1996-ban közgyűjteményi és magántulajdonban lévő munkákból. A 75 éves Tamás László fazekas és kályhás mestert 1998-ban köszöntöttük gyűjteményes kiállítás keretében. 2002-ben az 50 éve alakult Kaposvári Fazekas Háziipari Szövetkezet termékeiből rendeztünk tárlatot. Csapó Angéla szövő, népi iparművész és mestere, Csapó Sándorné közös bemutatkozására 2003-ban került sor.
- 4 Gönczi Ferenc nemcsak a Rippl-Rónai Múzeum tárgyi gyűjteményét alapozta meg, hanem Gönyei (Ébner) Sándorral 1927-28-ban készített fotókkal a néprajzi fotótár alapjait is lerakta.
- 5 A munkát Gözsy Gáborné a Rippl-Rónai Múzeum fotósa és Simon Andrea néprajzi gyűjteménykezelő segítette. Varga László faragónál 2006. nyarán még gyűjtöttünk, 2007. május 9-én utolsó útjára kísértük Kaposváron a Ny-i Temetőben.
- 6 Az összegyűlt kéziratári és fotótári anyag rendezése, nyilvántartásba vétele még folyamatban van.
- 7 K. Csilléry Klára, 1977. 17.
- 8 Varga, 2001. 284.
- 9 Varga, 2001. 284.
- 10 Boross, 1981. 16.
- 11 Knézy, 1978. 63.
- 12 Kresz, 1952. 34–35.
- 13 A tárgyalkotó népművészet mestereinek jegyzékét a Népi Iparművészeti Múzeum munkatársai állították össze.
- 14 Domonkos, 1991. 385.
- 15 Domanovszky, 1981. 146.
- 16 Varga, 1976. 112.
- 17 Malaonyay IV., 1912. 86.
- 18 Ezt a darabot a Decsi Tájház állandó kiállításában lehet egész évben látni.
- 19 Az 1980-as években Tolna megyei mintagyűjteményeinek a sora jelent meg, köztük Andrásfalvy Bertalan–Németh Pálné: Sárközi hímzések régen és ma című, 1982-ben a Népművelési és Propaganda Iroda gondozásában.
- 20 István, 1964. 92. , továbbá „Az elnéptelenedett Mórággyra a 18. században Pfalzból és Hessenből német telepések érkeztek. A régészeti feltárások egyértelműen bizonyították, hogy az itt letelepedett fazekasok 18. század végén készült edényei még közvetlenül a szülőföld hagyományait, azaz forma világát és díszítéseit idézték”. vö. Szabó G. Tamás: A néprajzi kerámia technológiai vizsgálati módszerekkel. In. www.kutdiak.hu
- 21 Domanovszky–Varga, 1983. 35.

- 22 Az óbányai fazekassággal foglalkozik az „Égetett szuvenir-Turizmus és fazekasság Óbányán” című időszaki kiállítás, amit 2007. július 27-október 31 között a nagyatádi Városi Múzeumban is megrendezett Vándor Andrea, a Janus Pannonius Múzeum néprajzkutatója.
- 23 Kresz, 1991. 553.
- 24 Kapitány, 2006. 189.
- 25 A lüszter fémesen irizáló kerámiamáz, amit már a 9. században a perzsák és az arabok is használtak. Ez a tudás feledésbe merült, majd egyik felelevenítője Zsolnay Vilmos lett. In. Katona Imre: Zsolnay Vilmos Bp. 1977.
- 26 A három lábú baba „Buba”, az egykezés szimbóluma. A kiállításban bemutatott példányt a Decsi Tájházból kölcsönöztük.
- 27 Az iskolások és velük együtt a pedagógusok érdeklődése is elmaradt a kiállítás iránt. Ugyanakkor a nép és honismeret tantárgy, illetve a vizuális nevelés területén kamatoztatni lehet az ilyen témájú tárlatok anyagát.

Irodalom:

BALÁZS KOVÁCS–DELI 1999

Balázs Kovács S.–Deli E.: *Kézművesek, népi iparművészek Tolna megyében*. Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd.

BOROSS 1981

Boross M.: *A balatonrédi csipke története*. Szántódi Füzetek III. Budapest.

DOMANOVSKY 1981

Domanovszky Gy.: *A magyar nép díszítőművészete I–II*. Budapest.

DOMANOVSKY–VARGA 1983

Domanovszky Gy.–Varga M.: *Mai magyar népi iparművészet*. Budapest.

DOMONKOS 1991

Domonkos O.: *Céhes takácsok*. In. Magyar Néprajz III. Kézművesség. Budapest. 369–385.

FÁBIÁN 2000

Fábián M.: *Bukovinai andrásfalvi székely szöttek*. Szekszárd.

GÁLL–KAPITÁNY 1992

Gáll É.–Kapitány O.: *Fejezetek Somogy néprajzából*. Kiállítási forgatókönyv. Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Adattára, ltsz. 2169.

ISTVÁN 1964

István E.: *Sárközi népi cserépedények*. In. Néprajzi Értesítő XLVI. 91–137.

K. CSILLÉRY 1977

K. Csilléry K.: *A magyar népművészet változása a XIX. Században és a XX. század elején*. In: Ethnographia LXXXVIII, 14–30.

KAPITÁNY 2006

Kapitány O.: *A habán hagyományok újraélesztése Kaposváron a Fazekas Háziipari Szövetkezetben*. In. Az agyagművesség évezredei a Kárpát-medencében (szerk.: Holló Szilvia Andrea–Szulovszky János), Budapest–Veszprém. 189–195.

KATONA 1977

Katona I.: *Zsolnay Vilmos*. Budapest.

KNÉZY 1978

Knézy J.: *Somogy néprajza*. In. A Rippl-Rónai Múzeum állandó kiállításai (szerk.: Honfi István), Kaposvár. 53–71.

KRESZ 1952

Kresz M.: *Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai*. In. Ethnographia. LXIII. 10–43.

KRESZ 1991

Kresz M.: *Agyagművesség*. In.: Magyar Néprajz III. (főszerk: Domonkos Ottó) Budapest. 524–600.

MALONYAY 1912

Malonyay D.: *A Magyar nép művészete*. IV. kötet.

VARGA 1976

Varga M.: *Magyar népi szöttek és hímzések*. In.: Népművészeti Akadémia I. Budapest. 98–122.

VARGA 2001

Varga M.: *Hímzések-csipkék régen és ma*. In.: Somogy megye népművészete (szerk.: Kapitány Orsolya–Imrő Judit), Kaposvár. 249–288.

"...A SZÉPSÉG KERTJÉBEN..."
Népművészet Mesterei a Dél-Dunántúlról

 Id. Kapoli Antal	 Hoffer János	 Ifj. Kapoli Antal	 Der Józsefné	 Járány Sándorné	 Kálmán István	 Petry Mihályne
 Lautner Ilona	 Tóth Jánosné	 Tóth Jánosné	 Vasvári János	 Sáfrány Géza	 Steig István	 Werner Andrásné
 Kovács Józsefné	 Bognár Károly	 Teimel István	 Tóth Mihály	 Tamas József	 Maticsányecz Márkne	 Balasz Gyula
 Bálint Peterné	 Szerdahelyi Irén	 Szerdahelyi Irén	 Bali Istvánné	 Király Anna	 Fehér Lajos	 Fehér Lászlóné
 Nagy Ferenc	 Sardi János	 Jozsa Balintne	 Varga László	 Szecsk Józsefné	 Egyed Mihályne	 Finta László
 Borbás Mihályne	 Bognár István	 Soos Pálné	 Jancsikitty János	 Rózs Istvánné	 Seregyi László	 Fábián Mártonné
 Kalkas Mátyas	 Kovács Aladár	 Kálmán Endréné	 László Némethi Pálné	 Károly Lászlóné	 Tóth Sándor	 Szentkereszty István
 Szatyor Gyöző	 Fodorac László Mária	 Kovács Istvánné	 Csosztóyi Zoltán	 Finta Péter	 Kozák Éva	 nka Nemzeti Kulturális Alap

Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, Fő u. 10.
2006. október 11 – 2007. április 30-ig.

1. kép: A kiállítás plakátja (Terv: Matucza Ferenc)

2. kép: Az első kiállító terem részlete, a legidősebb somogyi faragók (id. kapoli Antal, Hoffer János, ifj. Kapoli Antal, Kálmán István és Tóth Mihály), Tolna megyei szövők (Dér Józsefné, Perity Mihályné, Werner Andrásné, Bali Istvánné, Fehér Lászlóné, Széles Józsefné) és baranyai fazekasok (Gerencsér Sebestyén, Horváth János) munkáival. (Fotó: Gözsy Gáborné)

3. kép: A második terem részlete, előtérben Kovács Józsefné (Kun Sára), Király Anna, dr. Németh Pálné hímzései. A falon Tautner Ilona által tervezett karádi „pillés” terítő. A háttérben Józsa Bálintné, Egyed Mihályné, Ács Istvánné szöttesei. A vitrinben Tamás József ember alakú butellái és Farkas Lászlóné babái. (Fotó: Gözsy Gáborné)

4. kép: A kiállítás harmadik termének részlete, Maticsánecz Márkné, Borbás Mihályné szötteseivel és Kálmán Endréné tervei alapján készült textilekkel. A háttérben Kalkán Mátyás faragott busó álarcai és Tamás László fazekas sárközi, illetve habán ihletésű kerámiái. (Fotó: Gőzsy Gáborné)

5. kép: A kiállítás harmadik termének részlete, Lőrincz Aladárné, Fábíán Mártonné és Balint Péterné szövők munkáival. A háttérben Szatyor Győző által készített bogdásai harangláb fotója. (Fotó: Gőzsy Gáborné)

6. kép: A kiállítás harmadik termének részlete, Bíró Annamária, Falusi Béla és Kozák Éva fazekasok munkáival. (Fotó: Gözsy Gáborné)